

בחירות 96

התכנית לחקר

הפוליטיקה הערבית בישראל

مشروع السياسة العربية في اسرائيل

דפי מידע ותוכן מס' 1, אפריל 1996

עמדות הציבור הערבי והדרוזי בישראל לקראת הבחירות לכנסת 1996

מימצאי סקר

ד"ר אלי רכס, פרופ' אפרים יער וד"ר תמר הרמן

נייר עבודה זה בא לתאר ולנתח מימצאים עיקריים בסקר עמדות פוליטיות שנערך בקרב האוכלוסיה הערבית והדרוזית בישראל **בראשית דצמבר 1995***. להלן פירוט הנושאים שנבחנו בסקר ושמימצאיהם מדווחים בפרסום זה:

- השיקולים המשפיעים על הצבעת הבוחרים הערבים והדרוזים;
- הכוונה להצביע בבחירות הבאות;
- הערכת תרומתן של המפלגות השונות בישראל לקידום האינטרסים של הציבור הערבי והדרוזי בארץ;
- מידת התמיכה של הציבור הערבי ברעיון כינונה של מפלגה ערבית מאוחדת;
- תפיסת ההשפעה של תהליך השלום על מעמדם על הערבים בישראל;
- הפתרון המועדף לבעיית אי השוויון האזרחי של הערבים בישראל.

הסקר בוצע על ידי חברת "מודיעין אזרחי" עבור התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל במרכז משה דיין, בשיתוף עם מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום.

* הסקר נערך בשיטת ריאיון פנים אל פנים, והקיף 618 מרואיינים. זהו בקירוב מדגם מייצג של האוכלוסיה הערבית הבוגרת בארץ. (שיעור הסטייה המרבית היא כ-4%).
להלן התפלגות המדגם על-פי מדדים סוציו-דמוגרפיים עיקריים:
דת: מוסלמים 68.9%, נוצרים 20.2%, דרוזים 10.9%.
מין: גברים 54.4%, נשים 45.6%.
גיל: 18-24 27.5%, 25-34 31.2%, 35-44 20.3%, 45-54 8.5%, 55-64 5.7%, 65 ומעלה 5.9%.
השכלה: יסודית או פחות 21.8%, תיכונית חלקית 21.2%, תיכונית מלאה 28.5%, אקדמית חלקית 6.6%, אקדמית מלאה 9.8%.

קרן קונרד אדנאור
שיתוף פעולה בינלאומי

אוניברסיטת תל-אביב

מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה

מימצאים:

הגורמים המשפיעים על השיקול ההצבעתי של הבוחרים הערבים נבדקו בסקר באמצעות השאלה הבאה: "לאנשים יש שיקולים שונים כאשר הם מחליטים עבור איזו מפלגה להצביע בבחירות. אקרא לפניך רשימה של שיקולים ואבקשך לומר לי, על כל אחד מהם, אם הוא חשוב או לא חשוב בהחלטתך עבור איזו מפלגה להצביע: (אם בכלל לא חשוב רשום 1 ואם חשוב מאוד, רשום ציון גבוה עד 5)*. לוח 1 להלן מציג את המימצאים:

לוח 1:

ממוצע	5	4	3	2	1	
4.59	77.8	12.2	4.1	3.2	2.7	יכולת המפלגה להגשים שיוויון כלכלי-חברתי בין הערבים והיהודים בישראל
4.20	56.7	21.5	11.9	5.1	4.9	תרומת המפלגה לחיזוק הקשר בין הערבים בישראל ובין הרשות הלאומית הפלסטינית ברצועת עזה והגדה המערבית
4.49	70.0	17.1	8.4	2.0	2.5	התרומה של המפלגה להשגת שיוויון פוליטי אמיתי של הערבים בישראל
4.17	61.6	14.6	10.7	6.0	7.1	ההגנה על נכסי הווקף המוסלמי בישראל
3.73	45.2	18.8	12.5	10.8	12.7	התרומה של המפלגה לגיבוש הזהות הלאומית של הערבים בישראל
4.53	73.4	15.7	5.0	3.4	2.6	תרומת המפלגה לפתרון הבעיות של הרשויות המקומיות הערביות

ניתוח המימצאים שלעיל מעלה, כי הגורם הראשון במעלה בהחלטה לאיזו מפלגה להצביע היא יכולת המפלגה לקדם את עניין השיוויון הכלכלי-חברתי בין הציבור הערבי לציבור היהודי. כ-78% ציינו גורם זה כחשוב ביותר בבואם להחליט עבור איזו מפלגה להצביע. את פתרון הבעיות המעיקות על הרשויות המקומיות הערביות ניתן לראות כהיבט של השיוויון הכלכלי ואכן 89.1% מן המשיבים ציינו זאת כגורם חשוב או חשוב ביותר.

הגשמת השיוויון החברתי-כלכלי כגורם הראשון במעלה בלטה אף ביתר שאת כאשר התבקשו המרואיינים לבחור גורם אחד בלבד מבין ששת הגורמים המופיעים בלוח 1 החשוב בעיניהם ביותר. כ-55% ציינו את קידום השיוויון הכלכלי חברתי כגורם החשוב ביותר בהחלטה עבור איזו מפלגה להצביע. כל הגורמים האחרים מופיעים בפער ניכר אחרי גורם זה, כפי שאפשר ללמוד מלוח 2.

* יש לשים לב, כי השאלה התייחסה רק לנושאים שיש אפשרות סבירה לקדםם באפיק המפלגתי. במילים אחרות, ייתכן - ואף סביר מאוד - כי יש עוד נושאים שהם בעיני הנשאלים חשובים יותר או לא פחות מאלה שברשימה, אך שאין הם בתחום הפעילות המפלגתית או בגדר יכולתן של המפלגות הפועלות כיום בשטח ולכן הם לא נשאלו לגביהם.

לוח 2:

55.5%	יכולת המפלגה להגשים שיוויון כלכלי-חברתי בין הערבים והיהודים בישראל
9.2%	תרומת המפלגה לחיזוק הקשר בין הערבים בישראל ובין הרשות הלאומית הפלסטינית ברצועת עזה והגדה המערבית
19.6%	התרומה של המפלגה להשגת שיוויון פוליטי אמיתי של הערבים בישראל
6.0%	ההגנה על נכסי הווקף המוסלמי בישראל
3.0%	התרומה של המפלגה לגיבוש הזהות הלאומית של הערבים בישראל
2.4%	תרומת המפלגה לפתרון הבעיות של הרשויות המקומיות הערביות

על החשיבות הרבה שייחסו המרואיינים לעניין קידום השיוויון עם הציבור היהודי ניתן גם ללמוד מכך כי הנושא העקרוני השני בחשיבותו שצינו הוא תרומת המפלגה להשגת שיוויון פוליטי אמיתי של הערבים בישראל. 70% ציינו זאת כגורם חשוב ביותר בהחלטה עבור איזו מפלגה להצביע. כפי שאפשר ללמוד מלוח 2 19.6% מהמרואיינים, כלומר הקבוצה השנייה בגודלה, בחרו בקידום השיוויון הפוליטי כשיקול החשוב ביותר בהחלטה עבור איזו מפלגה להצביע. יתר על כן, כאשר נבדק הקשר בין העדיפויות ברמת הפרט על פי השאלה בלוח 1, נמצא מתאם סטטיסטי גבוה יותר (0.55) בין קידום השיוויון הכלכלי-חברתי לבין קידום השיוויון הפוליטי. במילים אחרות, קידום השיוויון להבטיו השונים נתפס כמיקשה אחת על-ידי רוב הציבור הערבי בישראל.

מימצא מרכזי נוסף העולה מתשובות המרואיינים הוא המיקום הנמוך יחסית של המימד הלאומי-פלסטיני בשיקולי בחירת המפלגה של הבוחר הערבי. רק כ-57% בחרו בשיקול "תרומת המפלגה לחיזוק הקשר בין הערבים בישראל ובין הרשות הלאומית הפלסטינית ברצועת עזה ובגדה המערבית" כגורם חשוב מאוד. אחוז נמוך עוד יותר, 45%, בחרו בשיקול המצביע על התרומה של המפלגה לגיבוש הזהות הלאומית של הערבים בישראל כגורם החשוב ביותר (ראה לוח 1).

הבחירה מתחדדת עוד יותר כשבוחנים את ההתפלגות בלוח 2 המצביע על שיעורי הבחירה בגורם אחד בלבד מששת הגורמים המצויינים בלוח 1. רק 9% מהמרואיינים בחרו בשיקול של חיזוק הקשר לרשות הפלסטינית. שיקול זה מוקם במקום השלישי בטבלה (לאחר הבחירה ביעד של שיוויון כלכלי-חברתי, כ-55%, וביעד של שיוויון פוליטי, כ-19%). במקום נמוך עוד יותר מוקם השיקול של גיבוש הזהות הלאומית של הערבים בישראל: רק 3% בחרו בו.

ראוי לזכור, כי השאלה הנדונה עסקה בשיקולי הבחור באיזו מפלגה לבחור ולא בזיהוי ישיר של תמונת עולמו הלאומית. עם זאת המימצאים מלמדים כאמור על ירידת משקלו היחסי של המוטיב הפלסטיני-לאומי בהקשרו החיצוני, זה של אש"ף והשטחים, ולעומת זאת, התחזקות של המוטיב האזרחי-ישראלי, בהקשרו החברתי-כלכלי והפוליטי.

חשוב לציין, כי הדגשת קידום השיוויון אינה נתפסת בידי הציבור הערבי כבאה לבטל או להחליש את הזיקה הלאומית-פלסטינית או כעומדת בסתירה לה. מימצאי הסקר מלמדים על קיום מיתאם חיובי (0.49) בין החשיבות המיוחסת לקידום שיוויון חברתי-כלכלי לבין חיזוק הקשר בין הערבים בישראל והרשות הלאומית הפלסטינית. במילים אחרות, יכולת המפלגה לתרום לקידום השיוויון זכתה אמנם לציון הגבוה ביותר, אך אלו שבחרו בשיקול זה נטו להדגיש בעת ובעונה אחת את החשיבות מבחינתם של תרומת המפלגה גם לחיזוק הקשר עם הרשות הפלסטינית.

מכאן שאין לפרש את הדגשת חשיבות השיוויון כהטמעת היסוד הלאומי או כביטוי להעלמותו, כפי שניתן היה לראות מתגובת הערבים בישראל למבצע "ענבי זעם". יתרה מזאת: מאז ראשית שנות ה-90 זוכה המוטיב הלאומי בקרב ערביי ישראל לפיתוח בכיוון אזרחי-לאומי חדש. גוברת התביעה להכרה במיעוט הערבי כקולקטיב בעל ייחוד לאומי המלווה בדרישה נמרצת לזכות במעמד אזרחי שווה ליהודים.

את השאיפה לקידום השיוויון הכלכלי-חברתי יש לפרש, איפוא, לא רק כרצון לשיפור תנאי החיים אלא כחלק בלתי נפרד משאיפתם של ערביי ישראל להיות מוכרים כמיעוט לאומי הראוי בזכות ולא בחסד להנות ממעמד שווה לזה של הציבור היהודי.

שאיפה זו להגיע לשיוויון מלא באה לידי ביטוי גם בתשובות שניתנו לשאלה: "איזה מסוגי הפתרונות הבאים לבעיות אי השיוויון של ערביי ישראל נראה לך ביותר?"

לוח 3:

65.1%	הפיכת ישראל למדינת כל אזרחיה
20.9%	שישראל תהיה מדינה יהודית וגם מדינת כל אזרחיה
10.1%	הענקת אוטונומיה למיעוט הערבי בישראל
4.9%	לא יודע / פתרון אחר

יש לציין, כי התביעה להפיכת מדינת ישראל למדינת כל אזרחיה ניתנת לפירוש באופנים שונים שמאחד מהם נגזרת שלילת אופייה היהודי-ציוני של מדינת ישראל. סביר להניח, כי חלק מהמשיבים כיוון בדבריו להיבט זה, אך דומה שרוב המרואיינים בחרו באופציה זאת כאפיק להגשמת השוויון האזרחי.

מימצאי הסקר מורים גם כי הערבים בישראל רואים קשר בין תהליך השלום הנוכחי לבין קידום עניין השוויון החשוב כל-כך בעיניהם. (קישור זה מסביר ככל הנראה במידה רבה את מידת תמיכתם המאסיבית בתהליך, תמיכה שבלטה בסקרים אחרים שנערכו על-ידי מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום). השלום המסתמן נתפס, איפוא, בקרב ערביי ישראל כנושא סיכוי ממשי ורציני ראשון לחיסול האפליה נגדם ולהגשמת מעמד שווה ליהודים וזכויות מלאות כאזרחי המדינה, כפי שעולה מלוח 4.

לוח 4:

"בהנחה שתהליך השלום הנוכחי יביא לחתימת הסכם שלום כולל בין ישראל לפלסטינים - כיצד ישפיע הדבר על מעמדם של ערביי ישראל?"

57.9%	יזכו ביתר שוויון
34.8%	מצבם ישאר כפי שהוא כיום
3.6%	יזכו בפחות שוויון
3.7%	לא יודעים

אופטימיות זו יונקת, בין היתר, ממדיניות הממשלה הנוכחית בראשות מפלגת העבודה כלפי האוכלוסייה הערבית. מימצאי הסקר הצביעו על הערכה ניכרת לפעלה של מפלגת העבודה. המרואיינים התבקשו להעריך את תרומת המפלגות השונות למימוש האינטרסים של ערביי ישראל. 85% הצביעו על תרומתה של מפלגת העבודה, כאשר 35% משיעור זה העניקו לה את הציון הגבוה ביותר: "תרמה מאוד". במקום השני נרשמה מר"צ עם 68% (כשמהם 27% בחרו בדרגה "תרמה מאוד"). גם המפלגות החברות בגוש החוסס, חד"ש ומד"ע, זכו בציונים חיוביים, אם כי בשיעורים נמוכים יותר: 60% (חד"ש) ו-53% (מד"ע).

המגמה להעמיק את האינטגרציה של האוכלוסייה הערבית בחברה הישראלית, כפי שהיא עולה מהמימצאים שנסקרו עד כה, באה גם לידי ביטוי בהתפלגות תשובות המרואיינים לשאלה בנוגע לכוונתם להשתתף בבחירות.

לוח 5:

"האם את/ה מתכוון/ת להצביע בבחירות הבאות לכנסת?"

86.0%	בטוח שכן
7.2%	חושב שכן
1.5%	חושב שלא
3.5%	בטוח שלא
1.9%	לא החליט / מסרב להשיב

שיעורים אלה, המלמדים על כוונה להצביע בהיקף גדול בהרבה מהעבר, יש בהם כדי להצביע על התחזקות הגישה הפרגמטית בקרב ערביי ישראל שביסודה חתירה לשותפות בהכרעה ולמעורבות גדולה יותר במערכת הפוליטית. דומה שהיום, יותר מבעבר, חשים הערבים בישראל, כי ניתנה להם ההזדמנות לממש את הפוטנציאל הפוליטי שלהם. יש לראות בנתונים לגבי כוונות ההשתתפות בהצבעה אקט מובהק של הזדהות אזרחית. גם אם אחוז המצביעים בפועל יהיה נמוך יותר, הרי עצם ההצהרה על הכוונה להצביע נושאת משמעות משל עצמה ולו רק ברמה הסמלית.

בצד הקונסנזוס הקיים בכל הנוגע לקידום השיוויון של ערביי ישראל בתחומים השונים, נראה שקיימת בציבור הערבי אי הסכמה לגבי הדרכים למימוש יעד זה.

כינון רשימה ערבית מאוחדת שתשתתף בבחירות הוא רעיון הזוכה לתמיכה רבה, כנראה בגלל החשש כי הפיצול המאפיין כיום את הפוליטיקה הערבית יגרום לאבדן קולות רבים וירחיק את האלקטורט הערבי מעמדות הכרעה. התפלגות התשובות לשאלה האם רצוי שמפלגה כזו תקום ותתחרה בבחירות היתה כדלקמן: רצוי מאוד - 66.6%, די רצוי - 16.4%, לא כל כך רצוי - 6.6%, מאוד לא רצוי - 7.2% (3.3% לא יודעים/אין עמדה). עם זאת, קיים פער לא מבוטל בין הרצוי במישור הכללי להצבעה האישית: רק 46.4% בטוחים שיצביעו עבור מפלגה כזו, 17.2% חושבים שיצביעו, 7.2% חושבים שלא, 17.6% בטוחים שלא (11.6% מסרבים להשיב או לא יודעים).

נשאלת השאלה האם יש קשר בין הנכונות להצביע לרשימה ערבית מאוחדת לבין הפיצול בציבור הערבי בין המצביעים למפלגות יהודיות לבין המצביעים עבור מפלגות ערביות. ניתוח הממצאים מלמד, כי רשימה כזו תגרוף קולות במיוחד מתומכי מד"ע: 73% מהמרוואיינים שהצביעו בעבר למד"ע אמרו כי יצביעו עבור מפלגה מאוחדת. התמיכה במפלגה כזו היא קטנה יותר בקרב מצביעי חד"ש (54%), אם כי גם בקרבם ציין הרוב שיצביעו עבור מפלגה מאוחדת. לעומת זאת, מקרב מי שהצביעו "עבודה" רק 39% בטוחים שיצביעו עבור מפלגה ערבית מאוחדת. ניתוח אחר, על-פי חתך עדתי-דתי מלמד, כי התמיכה ברשימה מאוחדת באה יותר ממוסלמים (53% השיבו "בטוחים שכן") ופחות מנוצרים (38%) ומדרוזים (25%).